

Петро БІЛОУС

**АЛЕГОРИЧНИЙ ДИСКУРС ПОВІСТІ
«ПРИВИД МЕРТВОГО ДОМУ» ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА**

У статті автор доводить, що "Привид мертвого дому" Валерія Шевчука – твір, який за своєю філософією, поетикою і стилем цілком відповідає канонам похмуро-нервового екзистенціалізму, а за драматичною, трагічною напругою сягає езотеричних глибин людського буття.

"Привид мертвого дому" Валерія Шевчука – твір, що за своєю філософією, поетикою і стилем цілком відповідає канонам похмуро-нервового екзистенціалізму, а за драматичною, трагічною напругою сягає езотеричних глибин людського буття.

Передусім – повість однозначно прив'язана своєю топонімікою до Житомира: тут згадано ім'я самого міста, а також Павлюківку, Мальованку, вулицю Любарську, річку Тетерів – за рельєфом та колоритом це саме ті місця, де виріс автор.

Дім, у якому оповідач (текст повісті викладено від першої особи) провів дитинство, – це страхотливий монстр, котрий пожирає своїх мешканців. Першою він забрав Стасю – "янгола нашого маленького світу", дівчинку-школярку, що зростала серед напівбожевільних Ващуків, але в такому оточенні вона виявилася зайвою. Була осінь, опадало листя, на останній земний шлях Стасі падали осінні квіти, а їх "топтав міліціонер Гомзин".

Другим пішов на той світ Іван Касперович – інтелігентний, чемний, але боязливий чоловік; він терпляче зносив витівки дружини-п'янички, турбувався про дочку, та чи не єдиний його бунт проти нахабства і приниження призвів до смерті: він упав від руки дебелого коханця своєї дружини. Так само була осінь, "знову пахло смертю", яскраво спалахували осінні квіти – у потойбіч відлітала ще одна добра душа.

А потім смерть забрала найменшого з численних Карасиків – кількарічного хлопчика, котрого підлітки вбили за іграшку. Ще одна світла душа – "євангеліст Сухар" – покинула Дім: простого, набожного, по-житейськи мудрого, майстровитого чоловіка спалив із помсти у його ж маленькій теслярні божевільний Віктор Ващук, після чого і сам зник, не з'явившись тут більше ніколи.

Згодом утопилася під час розливу Тетерева менша дочка міліціонера Гомзина – Фанька. Олегу Велегу – "вундеркінду", хлопцю з надзвичайними здібностями, відмінному за розумом і тілом від братів своїх, "дрібнолюдних" Карасиків, – також не знайшлося місця серед мешканців "мертвого дому": він помер не

від хвороб чи нещасного випадку, а від того, що "все пізнав". Згоріли водночас від спожитого денатурату стара "Червона Шапочка" з п'ятьма своїми подругами, котрі часом збиралися в одній із квартир на хмільні посиденьки...

"Дім був приречений, як і люди, що в ньому жили". Те, що його жде загибель, постає в різноманітних "знаках", "знаменнях": то Сухар попереджує про кінець світу, то Оповідач вклинюється з відступами (він один уцілів із усіх мешканців Дому, тому знає, яка доля спіткала це помешкання), то колишня п'яничка Ольга, одного разу вдарена електрострумом, "прозріла" і постійно застерігає, що "дім проклятий", тому з нього треба мерщій тікати.

Дім почав поступово обвалюватися, що також можна було сприймати як тривожне попередження: то дошка під ногами трісне, то півстіни одвалиться, то ще якийсь знак руйнації себе проявить.

Зрештою, якоїсь ночі дім завалився і "поховав під своїми уламками всіх його пожилеців, які там залишилися", за винятком Оповідача, котрий жив тоді в Києві.

То що ж це таке "мертвий дім"? Думається, цей образ можна тлумачити на декількох рівнях. Буквальне його прочитання знімає лише поверхневий пласт і виводить на колізії побутового штибу, нагадує мозаїку "переказування" подій та фактів, котрі в буденній свідомості функціонують як "життєві історії", як репродукція чуток, вигадок, новин "бабського радіо". Такі історії, від комічних до трагічних, завжди мають один підтекст: от як у житті буває. У цьому ракурсі "мертвий дім" – це одна з багатьох осель, де відбувається людське життя з усіма його соціально-побутовими проявами.

Другий рівень – символічне тлумачення: "мертвий дім" – це Житомир, наймення якого постає своєрідною антитезою до того, що діється з конкретним помешканням та його пожилецями на околиці цього міста. Назва акцентує на "житті" і "мирі", а Дім – "мертвий", це примара, поглинач людського життя і вмістилище божевілья, абсурду, самотності, нахабства, зла і злочинів, що негайно витісняють будь-які прояви світлих і чистих сил або умертвляють їхню тілесну оболонку. "Мертвий дім" – це одна з багатьох житомирських осель, де народжуються і зростають поряд і водночас – велети і дрібнолюди; високі своїми помислами та духовними поривами люди і ниці своїми намірами та діями істоти; просвітлілі від знань і стемнілі від безуму людські діти. Це так і буває в житті, але ці оселі – "мертві", бо вони приречені, бо вони збудовані на такому місці, стоять біля таких вод, вдихають такі вітри, що стають ветхими і загрозливими у своєму невідворотному саморуйнуванні; але найстрашніше те, що вони не відпускають від себе своїх мешканців, щоб якоїсь ночі поховати їх під

спорохнявілими руїнами.

Третій рівень прочитання – алегоричний: "мертвий дім" – то наша планета, на якій невідь-як зародилося життя, але цей експеримент Природи виявився невдалим, оскільки "вершина творення" – людина – виявилася не ідеальною, а ущербною, і та ущербність полягає у потягу до самознищення. Людина розплачується за цей промах Природи не одразу, не миттєвим зникненням з лиця землі, а поступовою деградацією передусім у сфері духу, попсованого і цивілізацією, і темними, злими силами, що руйнують душу зсередини. Та серед множини людей (мешканці Дому – то лише конкретизований "зріз" людства в цілому) трапляються і світлі особи, але вони гинуть дочасно, їм немає місця серед бруду, гнилизни, мертвотності, байдужості і каліцтва буденщини. Яскраві осінні квіти та опале листя – їх земний вінець, а самі вони відлітають в інший світ, який у давнину називали вирієм. А коли безумство, абсурд, сморід, зло беруть гору та отруюють все навколо, "мертвий дім" довершує справу – ховає під своїми уламками жертв невдалого експерименту Природи. Асоціативно ця акція нагадує біблійний потоп чи Содом і Гоморру, які послані були людям як кара за гріхи їхні. Як і під час потопу, загинули всі, окрім Ноя, так і в повісті Шевчука – живим лишається тільки Оповідач, а говорячи інакше, навіть на тлі всесвітніх катастроф повинна залишитися для людей хоч якась Надія, хоч якийсь шанс виправитись, розпочати життя по-новому.

Четвертий рівень – філософський: "мертвий дім" – це всього лише матеріальна оболонка Вічності, сам по собі він не може бути мертвим, бо здатний змінювати форми і так існувати без кінця. А ось те, що в ньому відбувалося, спонукає до роздумів про Тимчасовість. У ньому й раніше жили люди, але вже ніхто про них не пам'ятає. І про тих, хто жив тепер та був поглинутий ним, якийсь час пам'ятатиме тільки Оповідач, бо хоч вони і померли, та "по-справжньому вмирають тоді, коли вмирають усі, хто їх бачив і пам'ятав; коли, зрештою, зникають усі їхні зображення: в малюнках, фото, записах, а доки цього не станеться, блукають у світі й продовжують жити ще й таким, хай ілюзорним життям". Може, тому і береться Оповідач за "літературне писання", бо й сам передчуває власну тимчасовість і вірить, що пам'ять про колись живих людей збереже Слово.

Тимчасовість, яка безвідворотно завершиться апокаліпсисом, – домінанта повісті. Її філософські виміри автор подає у формі житейських оповідок, а проте ключові поняття "кінцесвітнього процесу" вмонтовано у загальний текст і підсвічено авторськими роздумами-відступами. Ось ці поняття: *божевілля* (один з персонажів, Ковальчук, каже, що початок божевілля настав "тоді,

коли з'явився homo sapiens... Але справжнє божевілля прийшло, коли Каїн убив Авеля, відтоді і покотилося"; є в повісті і божевільні – Віктор та Зіна Ващуки); *абсурд* ("жах буття в непередбаченій таємничості існування з його законами та антизаконами, жак буття – у відсутності глузду", бо який глузд у тому, що людина, народившись, уже прирікає себе на смерть); *самотність* ("самотність – це приречення живих", а "мертві самотніми не бувають"); *жах* (будь-чия смерть подає апокаліптичний знак; "кожен кінець, у суті своїй, завжди моторошний – ми, люди, чомусь завжди жахаємося конечності та безвідворотності"); *страх* ("провидиця" Ольга, знаючи про катастрофу, що наближається, нагнітає в мешканців страх існування); *смерть* (майже усі мешканці Дому та й сам Дім гинуть).

Усі названі поняття цілком вписуються у філософську систему екзистенціалізму – такого світовідчуття і світобачення, яке тлумачить сенс буття як "життя для смерті", і то єдина мета і підсумок людського існування у світі. З художнього боку, повість витримана також в екзистенційному стилі, помітною прикметою якого є нарація (оповідальність), уособлена в образі Оповідача, котрий творить міф про Мертвий Дім.

Але в тому, що Оповідач, немов біблійний Ной, залишається жити, обтяжений пам'яттю і стражданнями, неясною провиною перед пожилцями "мертвого дому", вбачається авторська позиція: можливо, і є глузд у тому, щоб лишити людству "вузьку путь", аби не стратити себе доконечно. Біблійні аналогії висновуються і з ілюзорної картини останнього розділу, де переповідається напівсонне марення Оповідача, перед яким постає "той світ", що прихистив усіх загиблих в "єдиній отарі", і є там свої праведники, і є свої грішники з "чорними лицами" або з "мітлюю". "Той світ" – небесний: "безмежна просторінь, бурунисте поле, цілковито схоже на накопсько хмар". Але в тлумаченні автора "той світ" – то, скоріше, світ Пам'яті, який пов'язує мертвих і живих, минуле і теперішнє.

Кінцівка повісті сповнена філософсько-алегоричним змістом. В. Шевчук, потривоживши екзистенційні основи людського буття і, мабуть, вжахнувшись, що доторкнувся до табуєваних у людській свідомості істин, раптом спохватився і настійно, ніби провинившись і замолюючи свій гріх, настійно повторює і закликає: "Живе вимагає життя, а не смерті", "все, що мертво, – те не для життя".